

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

У сучасних світових тенденціях домінуючою є парадигма сталого демократичного розвитку. Її значущість полягає у відображенні змін у баченні світового співтовариства взаємозв'язків економічної діяльності і навколишнього природного середовища, яке має вичерпні матеріальні ресурси і не може збільшуватися.

Ключові слова: держава, демократичний розвиток, суспільний розвиток, екологія, концепція.

Адам В. М. Экологизация общественного развития в контексте строения демократического государства.

В современных мировых тенденциях доминирующей является парадигма устойчивого демократического развития. Ее значимость заключается в отображении изменений виденья мирового содружества взаимосвязей экономической деятельности и окружающей среды, которая имеет исчерпаемые материальные ресурсы и не может увеличиваться.

Ключевые слова: государство, демократическое развитие, общественное развитие, экология, концепция.

Adam V. M. Ecologization of society development in the context of democracy state forming.

In modern world progress trends dominant is a paradigm of steady democratic development. This idea is in vision of world concord of relation between economic activity and natural environment, which has eventual financial resources and can't increase.

Keywords: state, democratic development, community development, ecology, conception.

Проблема екологічної безпеки людства висувається у ХХІ столітті на перший план, становлячи собою глобальну загрозу цивілізації.

Узагальнюючим і всесвітньо визнаним документом щодо демократичного розвитку держав у сфері екологічного законодавства є Порядок денний на ХХІ століття, який було ухвалено на конференції ООН з охорони навколишнього середовища і розвитку, що відбулась у Ріо-де-Жанейро в 1992 р., та підтверджено на саміті в Йоганнесбурзі у 2002 р. На нинішньому етапі розвитку науки, стану середовища і зростання рівня усвідомлення суспільством потенційних загроз для здатності майбутнім поколінням задовольняти свої потреби концепція сталого розвитку є відповіддю на проблемні глобалізаційні питання.

Окрім цього, проблематика екологічної безпеки розглядається у сфері біологічної, економічної, соціологічної, правової наук, зокрема, такими вченими, як Ендерс А, Реймерс Н. Ф., Сахаєв В. Д., Шевчук В. Я.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі екологізації суспільного розвитку держави у контексті концепцій сталого розвитку.

Оскільки успішність вирішення значної кількості сучасних економічних, соціальних та природоохоронних проблем залежить від урахування місцевих особливостей, то участь і співробітництво місцевих органів управління в їх розв'язанні є вирішальними чинниками для досягнення поставлених цілей.

Для стабілізації економічної ситуації, соціально-демографічних умов та характеру раціонального природокористування, для зведення до одного знаменника багатьох складових процесу стосунків суспільства і природи на сьогоднішній день і на майбутнє визнано, що стратегічно найбільш доцільною є розробка місцевих порядків денних на ХХІ ст. Вони мають передбачати таку діяльність, яка сприяє покращенню взаєморозуміння між громадянами, а також місцевими діловими і бізнесовими колами, зменшуючи при цьому безробіття та змінюючи на краще демографічну й економічну ситуацію.

Однак місцевий порядок денний на ХХІ ст., охоплюючи всебічні аспекти сталого розвитку громади і враховуючи неготовність українського суспільства до розв'язання всіх завдань свого розвитку відразу, може виявитися нездоланною перешкодою, яка надовго може загальмувати процес переходу до громади сталого розвитку, особливо сільських громад.

В Україні впродовж останніх років здійснюються певні кроки у напрямі стратегічного планування на місцевому рівні. Найбільш характерним прикладом цього є затвердження наказом Міністерства економіки та європейської інтеграції України від 29.07.2002 № 224 Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку. Це ґрунтовний документ, в якому можна знайти визначення регіональної стратегії розвитку як стратегічного плану розвитку регіону, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрям сталого економічного та соціального розвитку. Там же подано визначення таких термінів, як «бачення майбутнього», «загрози», «сильні і слабкі сторони»; згадано про «систему цілей, яка відображала б потреби територіальної громади». Деякі визначення щодо цього можна знайти в базовому Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1, с. 45].

Головне завдання, яке держава ставила перед собою, – це сприяння впровадженню принципів сталого розвитку в регіоні, де мешкає сільське населення, запровадження комплексного підходу до вирішення екологічних проблем, розвиток партнерських стосунків та співпраця між зацікавленими сторонами у розробці стратегії сталого розвитку конкретних сільських громад. Ідеться, насамперед, про регіональну адаптацію концепції сталого розвитку до дії і зовнішніх, і внутрішніх чинників, необхідність якої обумовлена невідповідністю завдань та інтересів різних громадських сил й угруповань місцевим ресурсам та існуючій інфраструктурі.

Аналіз рейтингу областей України за інтегральним показником комфортності проживання населення показує, що найвищий рівень спостерігається в Донецькій, Полтавській, Дніпропетровській, Запорізькій областях. При врахуванні ж екологічного чинника ці області займають останні місця в рейтингу областей та України. Водночас рейтинг областей з незначним промисловим потенціалом і рівнем забезпечення житлово-комунальними послугами за інтегральним індексом соціально-екологічної комфортності є високим у Тернопільській, Закарпатській, Чернівецькій, Львівській областях, тобто в Західному регіоні, де переважає сільське населення. Незважаючи на певну узагальненість проведених розрахунків, вони дають підставу говорити не тільки про суттєвий вплив екологічного чинника на регіональну диференціацію соціальних умов життя населення, але й про необхідність його врахування при плануванні, розробці стратегій розвитку та створенні місцевих порядків денних на ХХІ століття.

Рівновага між суспільною, економічною і природною системами особливо важлива у тих сферах людської діяльності, де вона безпосередньо стикається з природою, де форма цієї діяльності та її результати безпосередньо залежать від природи. Такою сферою діяльності є сільське господарство, а місцем її прояву – сільські регіони. Сільське господарство є найбільш природним середовищем універсальної праці та універсального мислення індивіда. За висловлюванням експертів Всесвітньої торгової організації, «... сільські регіони виконують одночасно декілька функцій, включаючи не тільки виробництво продуктів харчування, але й функції певного способу життя, захисту культурної спадщини, оточуючого середовища і ландшафтів» [2, с. 90]. Тому нам видається, що відправним пунктом сільських громад на шляху сталого розвитку є, передусім, розробка і запровадження місцевих програм екологічних дій. Це завдання дещо вужче, ніж місцевий порядок денний на ХХІ ст., однак для українського суспільства ці програми, які передбачають залучення широкого кола зацікавлених сторін до процесу планування, інформованість щодо стану довкілля, залучення до визначення пріоритетних проблем на місцевому рівні, участь у розробці планів дій щодо їх вирішення, є тим початковим кроком на шляху громади до сталого розвитку. Відомо, що головною відмінністю благополучних міст і сіл від таких, що занепадають, є те, що в них значно активніші мешканці, діють громадські організації та осередки політичних партій, активніше розвивається дрібний бізнес, відтак і мешканці цих міст і сіл – це не просто безлике населення, а громада. Взаєморозуміння і спільна участь усіх суспільних структур може допомогти нашому довкіллю відновитись, а отже, людям отримати давно очікувані позитивні якості від своїх стосунків з ним. Провідним у процесі формування нового рівня стосунків має стати розуміння, що тільки місцева громада на основі гармонійних взаємовідносин із природою може остаточно забезпечити для себе безпечно для здоров'я і стабільне середовище проживання. Досягнути цього можна за умови тісної співпраці всіх структур і секторів суспільства, особливо на місцевому рівні. Тому дуже важливими є діяльні кроки назустріч – як місцевих державних адміністрацій, так і громад і органів самоврядування.

Упродовж останніх років термін «регіональна політика» міцно увійшов в економічний лексикон як практиків, так і науковців. Причому вживають його здебільшого спонтанно, не заглиблюючись в зміст цього поняття, часто отожднюючи його з «регіональним управлінням», «регіональним розвитком» тощо.

У найбільш поширеному варіанті розуміння терміна «регіональна політика» економічний аспект домінує над іншими компонентами регіонального життя. Важливість цього питання ніхто не заперечує, але треба погодитись із тим, що регіональні процеси є значно багатограннішими, а тому звужувати поняття регіональної політики до чисто економічного регулювання щонайменше некоректно. Тим більше, коли трансформація суспільства зачіпає всі сфери його життя, в тому числі екологічну. Отже, назріла об'єктивна необхідність у теоретичному обґрунтуванні фундаментальних основ формування та реалізації регіональної екологічної політики.

На сучасному етапі суспільного розвитку екологічна політика виступає як значимий, самостійний, структурно оформлений напрям державної діяльності, який тісно пов'язаний із соціально-економічними та політичними процесами на міжнародному рівні та всередині самої держави [3, с. 5]. Виділення екологічної політики у самостійний елемент загальної державної політики (нарівні з економічною, соціальною, військовою, інформаційною та іншими) у розвинених країнах світу відбулось ще у 70–80-ті роки минулого століття як наслідок наростання кризових явищ екологічного характеру. Її основу становить офіційно прийнята загальна концепція розв'язання екологічної проблеми, яка безпосередньо визначає зміст як власне державної екологічної політики, так і підхід органів влади до екологічних аспектів усього комплексу проблем соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиних підходів до визначення поняття екологічної політики. Одні дослідники акцентують увагу на системі заходів щодо захисту довкілля, інші на раціональному використанні природних ресурсів. Проте у кожному разі екологічна політика охоплює два основні напрями, зорієнтовані на протидію виснаженню довкілля та його компонентів (кількісне погіршення) і забрудненню довкілля (якісне погіршення).

Науковці виділяють три види державної екологічної політики: управлінська – коли суб'єкти, відповідальні за реалізацію екополітики, концентрують свої зусилля на технічній стороні прийняття рішень; плюралістична – коли в реалізації екологічної політики разом із державними органами беруть участь неурядові організації; колективна – коли держава передає низку повноважень у прийнятті рішень групі громадян, яких це рішення стосується в першу чергу [3, с. 7].

Так, В. Г. Сахаєв та В. Я. Шевчук під екологічною політикою розуміють «розробку пріоритетів на перспективу, зважаючи на здоров'я населення і збільшення тривалості життя, відтворення рослинного і тваринного світу, збереження екологічного, генетичного і матеріального базису, природної, історичної спадщини і культури» [4, с. 253].

А. Ендерс екологічну політику розглядає як «систему заходів, спрямованих на забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів і створення відповідних екологічних умов для життя населення» [5, с. 165].

Державна екологічна політика, на думку М. Ф. Реймерса, – це «соціально-економічна політика, в тому числі міжнародна, побудована на розумінні вигравів і недоліків, пов'язаних з екологічним станом території країни (з урахуванням перспективного розвитку господарства і зміни чисельності населення) і природних ресурсів, що знаходяться на цій території» [6, с. 306].

Принциповим недоліком наведених визначень є те, що в них система дій щодо забезпечення екологічної безпеки розглядається абстрактно, ізольовано від розуміння політики як цілеспрямованої діяльності органів державної влади за допомогою методів, що забезпечують реалізацію суспільних інтересів. Отже, екологічну політику можна уявити як систему цілей і дій органів державної влади та управління, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки держави і задоволення екологічних потреб населення. Особливість екологічної політики якраз і полягає у вмінні визначити тактичні і стратегічні орієнтири, пріоритетні напрямки дій з огляду на реальні обставини та відповідно до об'єктивних можливостей обирати найефективніші засоби та методи реалізації практичних заходів у різних сферах суспільного життя для досягнення поставлених цілей. Звідси випливає висновок про існування двох основних моделей екологічної політики, які базуються на різних принципах її функціонування. Перша модель функціонує за принципом «реагуй і виправляй» й орієнтована на ліквідацію наслідків екологічних порушень. Саме така модель екологічної політики діє сьогодні в Україні.

Однак найбільш ефективною є та екологічна політика, яка здійснюється за принципом «прогнозуй і попереджуй» і спрямована, таким чином, на покращення стану довкілля.

Із середини ХХ ст. спостерігається політизація екологічної проблематики та екологізація політичних процесів на тлі загальної глобалізації. Екологічна складова сучасного політичного процесу проявляється у кількох аспектах. Першим чинником екологічного характеру, який

повинен враховуватись у політичному процесі, виступає обмеженість природних ресурсів, що призводить до конкурентної боротьби в умовах владно-ієрархічних відносин у сфері природокористування. Другим чинником є неминучість і незворотність наслідків погіршення довкілля. І, нарешті, третій чинник, який повинен братись до уваги, – це глобальний характер екологічної складової, що спричиняє необхідність координації зусиль держав на регіональному та міжнародному рівнях співпраці.

Безперечно, суттєве значення в актуалізації концепції сталого розвитку відіграв уже згаданий Всесвітній саміт у Йоганнесбурзі. Як наслідок, в Україні затвердили Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки, яку було розроблено з метою забезпечення комплексного системного підходу до формування та реалізації державної політики на принципах сталого розвитку. У постанові Уряду, якою затверджено Комплексну програму, вказується, що реалізація рішень Йоганнесбурзького саміту на період до 2015 року є одним із пріоритетних напрямів діяльності органів виконавчої влади. Інформація про хід виконання програми щорічно повинна доповідатись Уряду України Міністерством охорони навколишнього середовища спільно з НАН України. Щоправда, затвердження Кабінетом Міністрів України Комплексної програми не знівелювало потреби прийняття спеціального закону про основні засади сталого розвитку України, на що неодноразово зверталась увага як теоретиків, так і практиків [3, с. 6].

У Національній доповіді про стан довкілля України у 2007 р. зазначається, що серед пріоритетів реалізації державної екологічної політики є її «утвердження як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку з метою переходу до екологічно збалансованого розвитку» [3, с. 9]. Саме це спрямування реалізації екологічної політики в Україні намагалися закріпити у Концепції національної екологічної політики. Справді, в цьому документі значно враховані пріоритети сталого розвитку. Так, серед принципів екологічної політики України першим названо принцип рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку. Серед інших принципів, які безпосередньо впливають із названого вище, можна виділити такі: принцип інтегрування питань охорони довкілля та раціонального природокористування (тобто екологічних цілей) у секторальну політику на паритетних засадах з економічними та соціальними цілями; принцип міжсекторального партнерства та залучення до реалізації екологічної політики всіх зацікавлених сторін, адже тільки спільні зусилля усіх є запорукою успішної реалізації екологічної політики. З урахуванням основних пріоритетів сталого розвитку визначено основні цілі та завдання національної екологічної політики, а також індикатори її ефективності.

Прийняття Концепції є тільки одним із кроків на шляху формування правових основ національної екологічної політики. Наступним повинно стати затвердження відповідної Стратегії, що передбачено у Концепції.

Незважаючи на складну екологічну ситуацію в Україні, національна екологічна політика держави все ще не має чіткого законодавчого закріплення. Існуючі нормативно-правові акти дуже часто декларативні, містять загальні положення без розробленого механізму їх реалізації. Крім того, природоохоронна діяльність, з одного боку, і надалі не отримує належного фінансового забезпечення за рахунок бюджетних коштів, а з іншого – практично не діють передбачені законодавством економіко-правові інструменти, що не стимулює розвиток інших джерел фінансування.

Отже, необхідно щонайменше: доопрацювати й ухвалити Національну стратегію сталого розвитку України та Стратегію національної екологічної політики України; наповнити ці документи чітко сформульованими приписами, а не гаслами; розробити дієві механізми їх виконання і контролю за процесом реалізації норм цих актів; передбачити реальну відповідальність конкретних суб'єктів за належне виконання відповідних напрямків екологічної політики. Все це сприятиме розвитку України як демократичної держави, що визнає конституційне право людини на чисте довкілля.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
2. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» : [пер. з англ.] : ВТЩ «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 165 с.

3. Философия экологии и наука о «глубокой экологии» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://facepla.net/index.php/content-info/1213?start=1>.
4. Сахаев В. Д. Економіка і організація охорони навколишнього середовища : [підручник] / В. Д. Сахаев, В. Я. Шевчук. – К. : Вища школа, 1995. – 553 с.
5. Эндерс А. Экономика окружающей среды : пер. с нем. / А. Эндерс. – К.: Либідь, 1995. – 365 с.
6. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М. : Просвещение, 1992. – 406 с.

* Адам Володимир Михайлович – викладач, Львівський державний університет внутрішніх справ.